

TAALBELEID
NEDERLANDS VOOR
ANDERSTALIGEN

©mei 2010, ITTA

Dit is een uitgave van:
ITTA - Instituut voor Taalonderzoek en Taalonderwijs Anderstaligen
Universiteit van Amsterdam
Ontwikkeld in opdracht van de gemeente Amsterdam

Spuistraat 210
1012 VT Amsterdam
tel. 020 - 5253844
fax. 020 - 5252911
www.itta.uva.nl
itta-fgw@uva.nl

Ontwerp en opmaak: dSigned Schürfeld en Brandt, Zwanenburg
Druk: Drukkerij De Raat & De Vries, Amsterdam

Handleiding bij de Basislijst Schooltaalwoorden vmbo

Simon Verhallen
Lies Alons (redactie)

Inhoud

Voorwoord	5
1. Veel aandacht voor de schooltaalwoordenschat in de onderbouw van het vmbo	6
2. Over de samenstelling van Basislijst Schooltaalwoorden vmbo	9
3. Vakwoorden & Algemene schooltaalwoorden: Didactische mogelijkheden	11
4. Woordenschatuitbreiding door veel te lezen en door veel te lezen in het vak!	17
Bronnen	22
Bijlage 1. Het project het vmbo leest	23
Bijlage 2. De basislijst Schooltaalwoorden alfabetisch	25
Bijlage 3. De basislijst Schooltaalwoorden per vak	30

Voorwoord

Succes bij het begrijpend lezen is erg afhankelijk van de woordkennis van de leerling. Leerlingen met een grote woordenschat kunnen beter begrijpend lezen. En leerlingen die veel lezen, leren veel nieuwe woorden erbij.

Schooltaalwoorden vormen een categorie woorden waaraan veel aandacht moet worden besteed. Zij komen namelijk vaak voor en zijn erg bepalend voor het juiste tekstbegrip.

Voor de onderbouw van het vmbo in het Amsterdamse project *het vmbo leest* (zie bijlage 2) is een *Basislijst Schooltaalwoorden vmbo* samengesteld. Het gaat om een selectie van 1600 woorden. De lijst is samengesteld uit eerder en elders ontwikkelde lijsten en uit eigen (ITTA-) lexicaal onderzoek. We hebben ook intensief gekeken naar de belangrijkste momenteel in gebruik zijnde schoolboeken. Deze schooltaalwoordenschat is opgedeeld naar de volgende vakken: biologie, wiskunde, natuurkunde, Nederlands, economie en mens & maatschappij.

De gekozen woorden komen in schoolboeken en andere teksten van de eerder genoemde vakken heel vaak voor. Maar ze zijn geen echte vakbegrippen en het zijn ook geen alledaagse, algemene Nederlandse woorden. Ze zitten er dus tussenin, bijvoorbeeld: bij natuurkunde zijn de termen *soortelijk gewicht* en *soortelijke massa* vakbegrippen, *afkoelen* en *leveren* zijn in de natuurkunde-context schooltaalwoorden, *aanwezig* en *veranderen* zijn algemeen Nederlandse woorden.

Leerlingen moeten die algemene schooltaalwoorden kennen (in ieder geval het allergrootste deel ervan) om met succes te kunnen lezen en naar uitleg te kunnen luisteren in de betreffende vaklessen. De meeste van de geselecteerde woorden zullen in het basisonderwijs aan de orde geweest zijn, maar het is erg de vraag of de vmbo-leerlingen de woorden voldoende beheersen. Wij stellen voor om aan deze woorden apart aandacht te besteden in de brugklas c.q. onderbouw vmbo, opdat alle leerlingen aan het einde van de brugklas de woorden goed beheersen en zelf gaan gebruiken.

We weten dat leerlingen met verschillende niveaus van woordkennis in het vmbo komen. Sommigen hebben een flinke (toereikende) woordenschat, anderen hebben een kleinere (vaak ontoereikende) woordenschat. De schooltaalwoordenschat is een onderdeel van de persoonlijke woordenschat.

Lies Alons en Simon Verhallen

1. Veel aandacht voor de schooltaalwoordenschat in de vmbo-onderbouw

Er is op voorhand geen reden om meewarig of pessimistisch te doen over de woordkennis of het taalniveau van vmbo-leerlingen. Dat wil zeggen: veel leerlingen hebben een goed taalniveau en een taalniveau dat zeker toereikend is om de lessen te volgen en het vak te leren. Maar we haasten ons om te zeggen: dat geldt niet voor iedereen. Een grote groep leerlingen vertoont allerlei taalvaardigheidstekorten en die zullen ze in hun schoolperiode op het vmbo moeten wegwerken. Dat geldt voor zowel anderstalige als van huis uit Nederlandstalige leerlingen.

Daarnaast is het zo dat veel aandacht voor vergroting en verdieping van de woordenschat - en daar profiteren alle leerlingen van - een positief effect heeft op tekstbegrip en leesvaardigheid. En dat heeft weer positieve gevolgen voor schoolsucces in het algemeen.

Er zijn dus meerdere redenen om in de brugklassen meteen veel aandacht aan woordenschatuitbreiding te besteden.

De meeste van huis uit Nederlandstalige kinderen komen het basisonderwijs binnen met een woordenschat van 1000 tot 3000 woorden (soms zelfs veel meer). Dat aantal is in veel klassen de beginvoorraad voor het primair onderwijs; daarop kan men voortbouwen.

Bij anderstalige kinderen ligt dat anders. In de loop van de basisschool vergroten zij hun woordenschat enorm, maar dat doen de Nederlandstalig leerlingen ook. En dan groeit hun woordenschat naar verhouding meer. Uiteindelijk groeien de beide groepen steeds verder uit elkaar.

De laatste jaren is de aandacht voor woordenschatuitbreiding in het basisonderwijs enorm toegenomen. Mogelijk dat de verschillen die enkele jaren geleden geconstateerd werden er over een aantal jaren niet meer zijn of op zijn minste veel kleiner.

Gemiddelde woordenschat van leerlingen in het basisonderwijs

Leeftijd	Eentalige Nederlanders	Tweetalige Turken/Marokkanen
4 jaar	3200 woorden	1000 woorden
8 jaar	5600 woorden	3600 woorden
10 jaar	11000 woorden	5500 woorden
12 jaar	17000 woorden	9800 woorden

(A.Vermeer in: Appel, R. e.a. *Nederlands als tweede taal in het basisonderwijs*. Meulenhoff Educatief, 1995)

We zien dat er een grote toename is in de woordenschat van de leerlingen vanaf het moment dat ze goed kunnen lezen. Veel lezen levert een enorme bijdrage aan woordenschatuitbreiding.

Als kinderen over een grote woordenschat beschikken, hebben ze ook kennis over veel verschillende onderwerpen. Die kennis doen ze op in school, tijdens de lessen, en door veel te lezen. Een grotere woordenschat betekent dus ook meer mogelijkheden om nieuwe termen en begrippen aan te haken.

Woordenschatuitbreiding, zoals zich dat voltrekt in het menselijk hoofd, vanaf de eerste kinderjaren, is eigenlijk een soort 'zwaan-kleef-aan-proces'. In principe gaat het vanzelf, maar als er weinig beginwoordenschat is dan gaat het heel langzaam. Nieuwe woorden 'kleven vast' aan reeds bekende woorden. Leerlingen die weinig woorden kennen, hebben minder kleef-aan-mogelijkheden; leerlingen die veel woorden kennen, hebben veel kleef-aan-mogelijkheden. Dus: wanneer er in de basisschool al veel aandacht is voor een grote woordenschat, dan zal het automatische proces, namelijk de vanzelf-gaande woordenschatuitbreiding, vele malen sneller gaan. Er zijn dan immers veel meer kleef-aan-mogelijkheden.

Werken aan een gemeenschappelijke woordenschat

Werken aan een basiswoordenschat voor de schoolvakken kan er toe leiden dat er een gemeenschappelijke woordenschat komt in de brugklassen. Dat levert in ieder geval een gelijke startverzameling op voor alle leerlingen voor de komende schooljaren.

Leerlingen kunnen erg van elkaar verschillen in de omvang van de persoonlijke woordenschat. Maar er zijn ook andere kwalitatieve en kwantitatieve verschillen.

Sommige leerlingen hebben een ruime woordvoorraad op een terrein waar ze heel goed in zijn, bijvoorbeeld hun sport of hun hobby. Of ze kennen veel woorden die betrekking hebben op hun bijzondere thuissituatie, zoals kinderen die op een boerderij of in een winkel opgroeien. Het kan dus zijn dat leerlingen in een bepaald domein tientallen woorden kennen, waar anderen maar een paar woorden kennen. Ook kunnen er heel toevallige factoren een rol spelen. Het kan bij voorbeeld zijn dat een leerling over een bepaald onderwerp veel boeken leest of over dat onderwerp steeds in hetzelfde tijdschrift leest. Het is dan heel goed voorstelbaar dat een leerling tientallen woorden kent die heel specifiek bij dat onderwerp horen en elders zelden gebruikt worden en op school nauwelijks aan bod komen.

Het is dus mogelijk dat, wanneer we tien verschillende twaalfjarige leerlingen op een rijtje zetten en van alle leerlingen precies de persoonlijke woordenschat zouden kennen, zij samen wel meer dan tienduizend verschillende woorden zouden kennen, maar dat er niet meer dan drie of vierduizend woorden gemeenschappelijk gekend worden.

In de *Basislijst Schooltaalwoorden vmbo* staan woorden die alle leerlingen uit de brugklas van het vmbo zouden moeten kennen. Scholen die werken aan het verwerven van deze ge-

meenschappelijke woordenschat voor de brugklas hebben daar veel profijt van. Na een jaar werken met de *Basislijst Schooltaalwoorden vmbo* kennen de docenten de lijsten al uit hun hoofd. Ze weten na verloop van tijd welke woorden in ieder geval gekend worden, ze weten aan welke woorden ze nieuwe woorden kunnen aanhaken en ze weten waar ze bij de zwakere leerlingen extra op moeten letten.

2. Over de samenstelling van de Basislijst Schooltaalwoorden vmbo

Voor de *Basislijst Schooltaalwoorden vmbo* zijn we op zoek gegaan naar de woorden die van belang zijn om de teksten in de vakken goed te begrijpen, maar geen echte vaktermen zijn. Deze woorden komen immers bij de behandeling van het vak aan de orde. Schooltaalwoorden zijn echter van cruciaal belang voor het tekstbegrip van vakteksten.

De *Basislijst Schooltaalwoorden vmbo* bestaat uit totaal 1600 woorden:

- 350 algemene schooltaalwoorden
- 250 algemene vaktaalwoorden biologie
- 250 algemene vaktaalwoorden mens & maatschappij
- 250 algemene vaktaalwoorden wiskunde
- 250 algemene vaktaalwoorden natuurkunde
- 250 algemene vaktaalwoorden economie

Bij de samenstelling van de Basislijst zijn verschillende criteria gehanteerd:

In de eerste plaats is gekeken naar woordfrequentie en spreiding in de vakboeken. Frequentie geeft aan hoe vaak de woorden voorkomen. De spreiding geeft aan hoe vaak de woorden voorkomen verspreid over de verschillende hoofdstukken in de boeken.

Sommige woorden krijgen een hoge frequentie in een bepaald hoofdstuk of een bepaalde paragraaf: in het deel van het boek dat handelt over alternatieve vormen van energiewinning kan op een halve pagina het woord *windmolen* wel 10 keer voorkomen. Verder komt het woord in het hele boek niet meer voor. Het krijgt dus het frequentiecijfer 10 en het spreidingscijfer 1. Het woord *windmolen* wordt niet in de lijst opgenomen, omdat het door de lage spreiding wordt gekarakteriseerd als een vakterm. Woorden met een hoge frequentie en een hoge spreiding zijn wel van belang voor de lijst. We noemen het algemene vaktaalwoorden en algemene schooltaalwoorden. Voorbeelden van woorden met een hoge frequentie en hoog spreidingscijfer zijn: *inkomen* (economie), *botsen* (natuurkunde), *verkleinen* (wiskunde), *landschap* (mens & maatschappij) en *vrucht* (biologie).

Er zijn verschillende bronnen die van bovengenoemde berekeningstechnieken gebruik maken en op die manier verzamelingen vakgebonden algemene woorden geven. Uit deze bronnen hebben we geput voor de eerste selectie, want we wilden juist deze woorden selecteren. Van deze eerste selectie hebben we algemene woorden met een hoge frequentie genegeerd. Deze moeten zeker als bekend verondersteld worden, bijvoorbeeld: het land, varen, rekenen enzovoort.

Na de eerste stappen waren er voor elk vak circa 180 woorden beschikbaar. Vervolgens is gekeken naar de gebruikte lesmethoden voor de verschillende vakken in het Amsterdamse vmbo. Op basis van deze methoden zijn relevante woorden toegevoegd aan de lijsten.

Niet de geselecteerde woorden, maar wel de aantallen woorden zijn arbitrair: we hadden

ons voorgenomen om per vak 250 woorden te kiezen. Van de geselecteerde woorden weten we dat ze in de meest gebruikte studieboeken veel (frequentie) en vaak (spreiding) kunnen voorkomen. Dat biedt uitkomst op drie manieren:

- als leerlingen de woorden goed kennen dan zullen ze de studieboeken beter kunnen begrijpen;
- de leerlingen die de woorden gaan leren, krijgen veel nuttige contexten voor die woorden onder ogen. Nadat de woorden zijn uitgelegd, kan de betekenis van de woorden goed inslijpen omdat de leerlingen de woorden vaak tegenkomen;
- het zal leerlingen tot meer woordleren kunnen motiveren. Ze zien letterlijk dat ze woorden leren die ze vaak tegenkomen in de les, de teksten op school en de oefeningen die ze moeten maken.

3. Algemene vakwoorden & Algemene schooltaalwoorden: Didactische mogelijkheden

In dit hoofdstuk komen verschillende didactische aanwijzingen aan de orde die docenten kunnen toepassen bij het aanleren van woorden van het vak en woorden uit de *Basislijst Schooltaalwoorden vmbo*. Eerst komt een aantal algemene aandachtspunten bij woordenschatuitbreiding en het leren van woorden aan de orde, daarna gaan we in op de activiteiten met algemene vakwoorden en algemene schooltaalwoorden in de les.

Algemene aandachtspunten woordenschatuitbreiding

De volgende aandachtspunten zijn van belang in alle fasen in het onderwijs:

- van woorden moeten zowel de klanken als de schrijfwijze als de betekenis worden overgedragen en geoefend;
- woorden kunnen nooit in één keer geleerd worden; daarom zal de docent erop moeten toezien dat een uitgelegd woord in dezelfde les en volgende lessen op verschillende manieren en plaatsen terugkomt;
- die herhaling en die uitbreiding van manieren en van situaties is nodig omdat de leerling allerlei verbanden met andere woorden in zijn hoofd moet leggen;
- samenwerking en afstemming tussen docenten kan erg helpen gezien het enorme aantal woorden dat leerlingen moet leren;
- docenten brengen activiteiten in waarin leerlingen zelf of met medeleerlingen aan het werk gaan om woorden bij te leren en te oefenen.

De vier stappen bij het Woorden uitleggen & Woorden leren

In de woordenschatdidactiek worden over het algemeen vier stappen, vier opeenvolgende fasen, onderscheiden. Die vier stappen dienen vooral als een aandachtspunt, een hulpmiddel in het hoofd van de docent. De docent realiseert zich dat de vier fases in de genoemde volgorde een rol spelen en dat ze niet omgekeerd aan de orde moeten komen. Elke stap of fase duurt heel kort, een halve minuut of een minuut; het gaat immers om een vakles en geen woordenschatles.

1. Het voorbereiden.

De leerlingen moeten nieuwe woorden en begrippen in hun hoofd op een bepaalde plek aanhaken. Die plek moet gereed gemaakt worden. Woorden die zo maar 'uit de lucht komen vallen' en geen verbandsmogelijkheden in het hoofd krijgen, kunnen maar moeilijk worden onthouden.

Door vooraf de tekst te laten lezen, is het onderwerp van de les geïntroduceerd. Docenten kunnen ook zelf een korte introductie geven, maar dan bij voorkeur zodanig dat ze terugrijpen op een gebeurtenis of een situatie waar alle leerlingen in de klas mee bekend zijn. Dit voorbereiden mag niet al te lang duren. Het punt is dat er in de klas een soort, globaal, gemeenschappelijk referentiekader beschikbaar komt. De docent kan op dit moment of verderop in de les, door te verwijzen naar concrete of zichtbare contexten, ook een

verzameling beelden aandragen die leerlingen in hun hoofd opslaan bij de woorden die ze nu gaan bijleren.

2. De woorden uitleggen (ook vaak semantiseren genoemd)

De kernbegrippen en de algemene schooltaalwoorden van dit lesonderdeel legt de docent uit met een definitie, een voorbeeldzin of door het te laten zien en voor te doen. De docent kan daarbij soms heel goed teruggrijpen op de methode. Het kan ook zijn dat leerlingen zelf de betekenis eerst moeten opzoeken in hun woordenboek, maar dat kan alleen bij de algemene schooltaalwoorden.

Gedurende de les noemt de docent de woorden geregeld. Hij laat ze een aantal malen terugkomen. Hij verwijst daarbij ook naar de tekst en het bord of het opgehangen papier. Daar staat de schriftelijke vorm.

3. Het herhalen en verder inslijpen (ook wel consolideren genoemd)

De docent laat de leerlingen de woorden af en toe herhalen; tijdens de eerste les, maar ook later. De woorden zullen nog wel een aantal malen moeten terugkomen om goed te bekijken. Maar dat gebeurt ook vaak vanzelf: het gaat hier immers om vakwoorden die bij de betreffende leerstof horen. Ook de algemene schooltaalwoorden hebben als belangrijk kenmerk dat ze frequent voorkomen. De docent zal daarop gespist zijn. De docent zal ook de woorden laten terugkomen in taken en opdrachten. Leerlingen moeten de woorden immers steeds meer zelf gaan gebruiken.

Na afloop van een les of een lesonderdeel kan de docent leerlingen vragen om te vertellen wat er net aan de orde was en daarbij de woorden van het bord te gebruiken. Vaak hebben lesboeken zelf opdrachten en verwerkingsvormen die een goede kans bieden om de woorden steeds opnieuw te gebruiken. Let er op dat de leerlingen de woorden bij de opdrachten in hun teksten integreren.

4. Controleren: kijken of de betekenis van de woorden begrepen en opgeslagen is.

Na verloop van enige tijd zal de docent moeten kijken of de leerlingen (alle leerlingen) de woorden ook echt in hun mentale lexicon hebben opgenomen. Dat kan natuurlijk meteen aan het einde van de les, maar ook in één van de volgende lessen of na enkele weken bij een overhoring of een repetitie.

Voor deze controle kunnen hulpmiddelen als afbeeldingen, kopietjes van plaatjes uit de methode en dergelijke dienst doen. Het kan ook zijn dat leerlingen zelf een woordenschattoets bedenken en die worden dan aan anderen voorgelegd.

De eerste functie van het controleren is dat er een nieuwe kans geboden wordt op consolideren. Daarnaast moet het mogelijk zijn om vast te stellen wat de opbrengst van alle inspanningen is: *kijk we hebben de afgelopen maand alleen voor dit vak al 40 woorden bijgeleerd*. Verder zal dan ook opvallen welke leerlingen stelselmatig achterblijven.

Inbedden in de vaklessen

Woordenschatuitbreiding in de vakles moet zo veel mogelijk aan de vakinhoud gekoppeld worden. Bij de vakinhouden van de les of de serie lessen kiest de docent kernbegrippen van

de betreffende vakinhoud. Daarnaast kiest de docent uit de lijst enkele schooltaalwoorden van het eigen vak die in deze les of dit stuk van de vakmethode voorkomen. Afhankelijk van de beschikbare lestijd en de lengte van de tekst kiest de docent van elke soort drie of vier woorden; per les dus zes of acht in totaal. De docent schrijft de woorden aan het begin op het bord (in twee kolommen: kernbegrippen van les / algemene vakwoorden van de les) of hangt een papier op met de woorden met dikke viltstift erop geschreven.

Waar kunnen vakdocenten op letten?

Tip1: Selecteer de woorden die persé beheerst moeten worden.

Het is belangrijk vooraf te bedenken welke begrippen persé nodig zijn om achteraf over de lesstof te kunnen praten en schrijven. De docent kan van tevoren bedenken:

- Wat zijn de kernbegrippen in de les, in de lessenreeks?
- Welke kernbegrippen moeten de leerlingen in eigen woorden goed kunnen omschrijven?
- Welke relaties moeten ze tussen die begrippen kunnen leggen?

Een docent die - op den duur - voor elke les of elk leerstofonderdeel een lijstje kernbegrippen bij de hand heeft (hij kan ze gewoon in zijn boek schrijven of daarin omcirkelen) en daarbij de gekozen algemene schooltaalwoorden, weet steeds wat hij goed moet semantiseren en herhalen en wat hij na afloop en na verloop van tijd zeker moet terugvragen.

Tip 2: Bied de woorden zoveel mogelijk aan in een concrete of vakgebonden context.

Het aanbieden en uitleggen van de geselecteerde kernbegrippen, vindt als het maar even mogelijk is, in de context van de lesinhoud plaats. En als het kan ook in een context van horen en zien, waardoor leerlingen ook visuele informatie kunnen opnemen over de gebeurtenissen, de handelingen of de processen waar de begrippen naar verwijzen. Daarna komen woorden op verschillende manieren terug in het taalgebruik van de docent en de leermiddelen: in een mondelinge instructie of toelichting, op het bord, in aanvullende teksten, in het boek, enzovoort.

Als docenten de woorden vaak gebruiken, dan wordt het voor leerlingen ook gemakkelijker en veel natuurlijker om het zelf ook te doen.

Tip 3: Maak de betekenis zoveel mogelijk zichtbaar.

Als een leerling een gebeurtenis, verschijnsel, handeling of proces gezien heeft of er beelden bij heeft, is het gemakkelijker de bijbehorende woorden en begrippen te leren en te onthouden. Onder zichtbaar maken verstaan we: platen, schema's, tekeningen en kleine schetsjes en foto's gebruiken. Wanneer een docent iets uitlegt, dan kan hij aan de hand van een geïmproviseerde tekening laten zien wat hij bedoelt.

Bij veel onderwerpen kunnen via de computer tekeningen en afbeeldingen gevonden worden: door de docent en ook door leerlingen. Het zou een goede opdracht kunnen zijn. Printjes van passende afbeeldingen kunnen enorme diensten bewijzen bij het woorden leren.

Tip 4: Zorg ervoor dat leerlingen zich ook echt kunnen concentreren op die woorden die als kernbegrippen in het leerstofonderdeel gelden.

In de vakinstructie, bij een demonstratie of een uitleg kan de vakdocent zich het beste beperken tot de vakwoorden van dat onderdeel. De andere woorden die vragen oproepen zouden in ondersteunende taallessen aan bod moeten komen.

Tip 5: Geef de leerlingen de kernbegrippen altijd zowel mondeling als op schrift.

Het is belangrijk om leerlingen tijdens de mondelinge behandeling al te laten wennen aan het woordbeeld; het helpt ook om de woorden beter te verwerken en te laten beklijven. Het vormt bovendien een goede ondersteuning voor hun leesactiviteiten. Dus bij een bespreking of toelichting of iets dergelijks staan de woorden steeds op het bord. Het omgekeerde moet natuurlijk ook: als de begrippen alleen schriftelijk worden aangeboden moet de docent zich realiseren dat hij de woorden in de klas een aantal malen hardop heeft gesproken en zo nodig heeft laten naspreken door enkele leerlingen.

In een opdracht kunnen de kernbegrippen onderstreept zijn of door de leerlingen onderstreept worden.

Tip 6: Geef de leerlingen de gelegenheid tot verwerking en consolidatie.

Hoe zorgt een docent ervoor dat de nieuw aangeboden woorden worden verwerkt en onthouden? In ieder geval door de leerlingen de woorden ook zelf te laten gebruiken. Zoals we hierboven hebben gezien kan dat door hen vragen te laten beantwoorden. De aanvankelijke passieve woordkennis gaat dan langzaam over in actieve woordkennis. Een docent kan ook oefeningen in tweetallen of drietallen laten uitvoeren.

Tip 7: Zorg voor voldoende herhaling.

Herhaling - liefst op verschillende manieren - is voor het taalleren heel belangrijk. Om ervoor te zorgen dat woorden ook echt beklijven, moeten ze ook in vervolglussen geregeld aandacht krijgen. Verder zouden ze in verwerkingsoefeningetjes kunnen terugkomen. Leerlingen kunnen elkaar de definities van hun woordenschrift overhoren.

Herhaling betekent voor de leerling ook vaak uitbreiden van woordkennis omdat de omstandigheden en situaties van herhalingsoefeningen weer net even verschillen.

Tip 8: Laat de leerlingen de nieuwe woorden opschrijven.

Laat de leerlingen een woordenschrift aanleggen, bijvoorbeeld in de vorm van een klein notitieboekje met harde kaft. Dat kunnen de leerlingen dan gemakkelijk bij zich houden. De woorden in het woordenschrift kunnen alfabetische geordend zijn, de woorden kunnen ook gegroepeerd zijn rond leerstofonderdelen. De betekenis van een woord kan per woord op een verschillende manier worden aangegeven, door middel van een voorbeeldzin, of een definitie of een omschrijving, maar bijvoorbeeld ook met een tekening of een schetsje.

Het belang van een woordenschrift reikt verder dan alleen maar het laten noteren van geleerde woorden. Het is een manier om leerlingen zelfstandig aan het taalleren te laten werken. Het laat de leerlingen ook zien dat uitbreiding van taalkennis tijdens de vakles belangrijk gevonden wordt. Het laat ook zien dat er middelen zijn om buiten de les en buiten de school te leren. Het woordenschrift kan mee naar huis, kan in de bus gelezen worden, enzovoorts.

Verdieping van woordkennis

Wanneer tussen woorden - nieuwe woorden, maar ook reeds bekende woorden - nieuwe verbindingen gelegd worden, dan verbreden en verdiepen de leerlingen hun woordenschat. Voor het verbreden en verdiepen van de woordkennis kan de docent ook gebruik maken van de zogenoemde 'doorvraag-oefening'. Deze oefening kan in de vakles maar waarschijnlijk ook als herhalingsoefening in de les Nederlands.

De docent stelt daarbij steeds meer vragen aan dezelfde leerling over hetzelfde woord, bijvoorbeeld: Wat is een ...? Waar vind je een ... zoal? Wie gebruiken er allemaal een ...? Welke kleur heeft een ... meestal? Mogen kinderen ook een ... gebruiken? Waar moet je een ...opbergen?

Op die manier komt een hele reeks van betekenisaspecten van het woord naar boven. En daarmee worden ook de relevante verbindingen met andere woorden vaster aangehaald.

Wanneer een docent dit vaak heeft voorgedaan kunnen leerlingen dat zelf ook bij elkaar uitvoeren (in drietallen).

Extra teksten over dezelfde stof

Herhaling van vakwoorden en algemene schooltaalwoorden kan ook buiten de vakles plaatsvinden (bij voorbeeld in de taallessen) met behulp van zogenaamde 'schaduwteksten'. Schaduwteksten zijn teksten die min of meer dezelfde informatie bevatten als het oorspronkelijke stuk uit het vakboek, maar die bestemd zijn voor ander publiek. Ook kunnen het teksten zijn voor een algemeen publiek. Sommige zoekprogramma's voor internet leveren heel snel zulke teksten op. Met enige vindingrijkheid verzamelen docenten doorgaans stapels schaduwteksten.

Wat doen leerlingen zelf om betekenissen te vinden en woorden te leren?

Zelfstandige woordleerstrategieën zijn strategieën die leerlingen kunnen inzetten om de betekenis van onbekende woorden te achterhalen, bijvoorbeeld:

1. Het woord opzoeken in een woordenboek.
2. Kijken of delen van het woord misschien al bekend zijn. Dit is vaak het geval bij samenstellingen bijvoorbeeld 'rechtsbijstand', 'overdrachtsmechanisme'. Maar ook bij een woord als 'expertise' herkennen leerlingen misschien het woord 'expert' en leggen zij het verband met 'expertise'.
3. Raden of voorspellen van de betekenis van het woord met hulp van informatie die in niet-talige context (afbeeldingen, fysieke aanwezigheid) of in voorbeelden in de tekst gegeven wordt. Het is dan van belang dat de tekst relevant illustraties bevat.
4. Afleiden van de betekenis uit de directe omgeving van het woord. Een voorwaarde is dan wel dat het taalgebruik in de omgeving van de onbekende woorden toegankelijk is en de rest van de zin - eventueel de voorafgaande of volgende zin - voldoende herkenbaar is voor leerlingen met een niet-Nederlandse achtergrond.

De betekenis raden met behulp van de talige context, d.w.z. de rest van de zin, de omliggende zinnen en eventueel de rest van de tekst en omgeving, ziet er ongeveer als volgt uit. Een leerling komt tijdens het lezen van een tekst de volgende zin tegen: 'Het ontbrak de

dorpsbewoners aan de expertise om in een vroeg stadium verstoringen van het ecosysteem te kunnen herkennen'. Hij krijgt later bij deze tekst de volgende vraag te beantwoorden: "Waarom konden de mensen in de dorpsgemeenschappen zelf de problemen niet oplossen?" De leerling gaat op grond van de woorden in de vraag op zoek naar het juiste tekstfragment. Hij herkent het woord 'ontbrak' niet. Het woord 'verstoringen' herkent hij in eerste instantie ook niet, maar dan ziet hij dat er 'storingen' in staat. Verder voelt hij aan dat het woord expertise hier een sleutelrol vervult. Misschien kent hij het woord 'expert' en legt hij het verband met 'expertise'. Hij weet dan ongeveer wat het woord betekent. Maar stel hij kent dit woord niet. Er wordt ook geen omschrijving of voorbeeld gegeven. Hij gaat dus raden. Hij weet dat bewoners het moeten hebben om de (ver-)storingen te kunnen herkennen. Er zijn nu een aantal betekenissen die bij hem opkomen: interesse - geld - kennis - ervaring - deskundigheid. Door verder te lezen komt de leerling meer te weten over de context en vallen er enkele betekenissen af (geld en interesse). Er blijven dan nog een of twee betekenissen over en de kans is groot dat de leerling de betekenis uiteindelijk goed geraden heeft. Blijft hij onzeker over de juiste betekenis en komt hij het woord vaker tegen dan zal hij de betekenis moeten opzoeken in het woordenboek.

Het leren hanteren van bovenstaande strategieën om de betekenis van woorden te achterhalen en het nemen van verantwoorde risico's, zijn goede voorwaarden voor uitbreiding van de woordenschat. Dat geldt zowel voor situaties waarin expliciet aan woordenschatverwerving wordt gewerkt als voor situaties waarin woorden impliciet worden verworven. Zulke strategieën worden vooral geleerd en geoefend in de taallessen. Echter, een vakdocent moet goed op de hoogte zijn van soorten strategieën en hulpmiddelen die hun leerlingen elders leren en in hun lessen worden verondersteld toe te passen.

Niet alleen voor het achterhalen van de betekenis maar ook voor het bekijken van woorden - vastzetten in het geheugen - is het goed als leerlingen de woorden meerdere keren in verschillende contexten tegenkomen en dat zij meerdere keren handelen met de nieuwe woorden. Met handelen wordt bedoeld:

- het opzoeken van woorden in woordenboeken, woordenlijsten,
- het koppelen van de nieuwe woorden aan andere, bekende woorden (hulp, hulpvaardig, hulpverlening, hulpverleningsdienst),
- het koppelen van de nieuwe woorden aan zintuiglijke waarnemingen en emoties. Dat kan gebeuren door het woord te horen uitspreken en de klank te verbinden met de betekenis, door het woord spellend of op het gehoor op te schrijven (verklanken), beelden of emoties op te roepen of door andere zogenaamde 'ezelsbruggetjes'.

4. Woordenschatuitbreiding door veel te lezen in het vak!

Leerlingen kunnen hun woordkennis verbreden en verdiepen door te lezen. Als er op school minder gelezen wordt, bijvoorbeeld omdat veel docenten zien dat het lezen moeizaam verloopt en veel leerlingen er tegenaan hikken, dan zal de leesvaardigheid alleen nog maar verder afnemen. Die neerwaartse spiraal kan worden omgebogen naar een opwaartse door meer met teksten te werken. Wat niet onmiddellijk wil zeggen dat teksten de mondelinge toelichting moeten vervangen. Leerlingen profiteren van het feit dat dezelfde informatie eerst mondeling (en in context) en vervolgens schriftelijk langs komt.

Lezen, leesbevordering en tekstbegrip

Meestal denkt men bij *lezen* en *leesbevordering* aan het lezen van leuke en spannende boeken (jeugdliteratuur). Daar is veel voor te zeggen, maar veel vmbó'ers zijn geen echte boekenlezers. Maar het kunnen wel veellezers zijn of worden. Tijdschriftenhandelaren zien hoe dames- en tienerbladen verslonden worden door jongeren en er zijn tienduizenden jongens die zelden een boek aanraken maar *Voetbal International* helemaal uitspellen.

Het is zaak om te kijken of leerlingen niet veel meer zouden willen en kunnen lezen over verschillende onderwerpen die te maken hebben met het vak dat ze leren of met hun persoonlijke interesse of met actuele kwesties waar ze juist veel over horen op televisie.

Veel lezen kan een doel op zich zijn. Leesvaardigheid van jongeren neemt toe als ze veel lezen en de groei van woordenschat is grotendeels verbonden met lezen. Veel lezen is dus ook een goed hulpmiddel voor meer leersucces in het algemeen. Maar de meeste leerlingen houden niet zo van *het lezen om het lezen zelf*, teksten moeten gaan over voor de leerling interessante onderwerpen en het lezen moet ergens toe leiden. Lezen met een doel maakt het lezen al veel acceptabeler.

Een doorslaggevend punt bij lezen is het tekstbegrip. Wordt de tekst begrepen? Wordt de informatie in de tekst opgenomen? Wordt de informatie gebruikt voor het doel dat de tekstschrijver voor ogen had? Vakgerichte teksten bevatten immers geen filmsterrenlectuur of sportverhalen. Bij het succesvol lezen van vakgerichte en vakgerelateerde teksten zijn verschillende aandachtspunten van belang.

Tekstbegrip in het vmbó

Voor tekstbegrip zijn twee soorten leesvaardigheid nodig: *technisch lezen* en *begrijpend lezen*. Kinderen leren het technisch lezen (aanvankelijk en gevorderd technisch lezen) in de onder- en middenbouw van de basisschool. Dat technisch lezen gaat op school geleidelijk over in begrijpend lezen. De kinderen echter, van wie de technische leesvaardigheid niet meteen in een vroege fase op een goed niveau zit en daarnaast over een te kleine woordenschat beschikken, zullen steeds achterblijven. Met deze leerlingen kan in het vmbó alsnog

aan de technische leesvaardigheid gewerkt worden. Dat gebeurt gelukkig steeds vaker. Er zijn verschillende methodieken in omloop. Hoofdpunt is natuurlijk dat docenten beschikken over instrumenten om deze zwakke lezers te identificeren. In ieder geval kan informatie hierover door de basisschool worden doorgegeven.

Het *begrijpend lezen* wordt in de basisscholen in Nederland meestal geoefend en getraind met aparte methodes. Dat gebeurt nergens ter wereld, uitsluitend in Nederland. In het vmbo wordt het werken aan begrijpend lezen vaak naar het vak Nederlands geschoven. Eigenlijk zou het veel beter zijn wanneer het begrijpend lezen werd omgezet naar veel aandacht voor tekstbegrip bij de zaakvakken en de beroepsvakken. De didactiek van het begrijpend lezen zou direct aan de teksten van de vakken gekoppeld moeten worden.

Werken aan tekstbegrip bij Nederlands is eigenlijk een soort droogzwemmen. De leestech- niken die daar worden voorgedaan en geoefend, moeten vervolgens worden overgedragen naar de plekken waar het echt nodig is: tekstbegrip bij vakteksten in de beroepslessen. Voor de transfer van de bij Nederlands geleerde leestech- niken naar de vaklessen is de aandacht en inzet van de vakdocenten noodzakelijk.

Tekstbegrip en de omvang van de woordenschat.

Succes bij het begrijpend lezen is erg afhankelijk van de woordkennis van de leerling. Hoe groter de woordenschat hoe beter het begrijpend lezen. Een grote woordenschat verwerf je door veel te lezen en veel aan begrijpend lezen te doen. Het ene is van het andere afhan- kelijk, en omgekeerd.

Vooraf voor de algemene schooltaalwoorden, de algemene vaktaalwoorden en de signaal- woorden moet veel tijd gereserveerd worden. Zij komen vaak voor en ze zijn erg bepalend voor het juiste tekstbegrip.

Het blijkt dat de kennis van deze woorden bij leerlingen in een klas ongelijk verdeeld is. Een docent die een woord aparte aandacht geeft of uitlegt, moet zich steeds realiseren dat sommigen dat woord kennen en kunnen gebruiken en anderen niet. En bij een ander woord kan dat weer andersom zijn.

Daarom heeft het ook niet zo veel zin om aan de groep te vragen: Wie weet wat dat bete- kent? Het antwoord komt natuurlijk van de leerlingen die het woord of het begrip kennen, terwijl we alle aandacht zouden moeten geven aan die leerlingen die dit ene woord niet kennen. Het is veel handiger als een docent vooraf zegt: *We gaan aan de volgende woorden extra aandacht besteden. Sommigen van jullie kennen enkele woorden al en anderen niet. Ik ga jullie de betekenis geven en daarna gaan we de woorden gebruiken.* Het is sowieso heel handig om vooraf enkele kernbegrippen van een tekst te geven. Als de docent dat vaak heeft gedaan, dan kunnen leerlingen dat op den duur ook zelf met een opdracht als: *omcirkel de kernbegrippen van deze tekst.*

Er kunnen natuurlijk altijd onbekende woorden in de tekst staan. Dat kunnen voor elke leerlingen andere woorden zijn. Om een tekst te kunnen begrijpen moeten de leerlingen zeker 95% van de woorden kennen. Sommige onbekende woorden zijn heel belangrijk om de tekst te begrijpen, andere doen er voor het begrip niet echt toe. Een docent weet dat, maar de leerling niet. Een docent kan dus ook vooraf zeggen: *Dat woord zal ik jullie even*

uitleggen, maar als je het vergeet is dat niet erg. Bij andere woorden is dat wel erg, dus dan zeg ik het er bij.

Tekstbegrip en kenmerken van de tekst

Goed geschreven teksten worden beter begrepen dan slecht geschreven teksten. Goed ge- schreven teksten hebben een goede structuur en opbouw (bijvoorbeeld introductie van het onderwerp, behandeling van het onderwerp en een afsluiting, zoals conclusies voor de praktijk, opdrachten voor de lezer, en dergelijke).

Naast structuur is ook lengte van belang. In het algemeen is het aan te raden om leerlingen niet met lange teksten te laten worstelen. Een lange tekst schrikt af en de meeste leerlingen kunnen de lange concentratie niet opbrengen. Het best kunnen teksten gebruikt worden die tien minuten leestijd vragen en die op een gestructureerde wijze één of hooguit twee onder- werpen aan de orde stellen. Het is soms beter om leerlingen op een dag met verschillende korte teksten aan het werk te zetten, dan eenmaal per dag één lange tekst aan te bieden.

Teksten die voorzien zijn van passende illustraties, dat wil zeggen illustraties die elementen van de tekst goed tonen of handelingen laten zien die in de tekst beschreven worden, kun- nen bij tekstbegrip helpen. Het gaat dan niet om 'decoratieve' illustraties: plaatjes of foto's of afbeeldingen die bij een tekst gezocht zijn om die te verluchten. Die hinderen juist het tekstbegrip, omdat ze de lezers afleiden en op het verkeerde been zetten.

Een goede tekst is ook een tekst waarbij goed duidelijk is voor welke lezersgroep die tekst bestemd is en wat er met de informatie gedaan moet worden.

Uit recent onderzoek in Nederland (Land J. 2009) blijkt dat zogenaamde vereenvoudigde teksten zoals die door sommige uitgever- s van leerboeken worden aangeboden, het tekstbe- grip voor veel leerlingen, met name de taalzwakkere, erg hinderen. Leerlingen hebben baat bij expliciete samenhang en verbindingen in de tekst. Voegwoorden, bijwoorden, signaal- woorden, en dergelijke moeten juist niet weggelaten worden. Ook het systematisch gebruik van korte zinnen en het weglaten van onderschikking en nevenschikking, helpt leerlingen niet. Wanneer allerlei verbanden tussen zinnen en redeneringen achter de tekst niet meer zichtbaar zijn, wordt het voor de taalzwakke leerling alleen maar moeilijker. Zij hebben niets aan een versimpelingen van teksten.

Taken en opdrachten bij de tekst

Tekstbegrip blijkt pas wanneer de leerling daarvan een demonstratie kan geven. Meteen na het lezen en later. Het is dus belangrijk dat, wanneer docenten een tekst te lezen geven of als huiswerk opgeven, hen voor ogen staat wat de leerlingen met de informatie uit de tekst moeten doen. Vaak moeten leerlingen teksten lezen om informatie en kennis op te doen. Dat is een goed doel voor het lezen van teksten. Maar dan zou dus de taak of opdracht bij dat doel moeten passen. Soms zijn teksten bedoeld om met de informatie aan de slag te gaan: bijvoorbeeld voor een praktijkopdracht of een communicatieopdracht.

Hoewel ze vaak worden ingezet, zijn meerkeuzevragen niet echt geschikt om tekstbegrip bij het lezen te stimuleren. Alleen bij een leestoets waarbij het gaat om de beheersing van

eerder verworven en eerder toegepaste kennis, inzichten en informatie, zijn meerkeuzevragen van nut.

Het is beter om leerlingen bij een tekst een actieve taak of opdracht te geven: informatie uit een tekst te verzamelen met oog op een latere oefening, sorteertaken, taken om elementen in schema's te zetten, taken om informatie in tabellen te zetten. Of taken die gericht zijn op de praktijk: het maken van boodschappenlijstjes, het noteren van de chronologische volgorde van deelwerkzaamheden, het plaatsen van elementen van een tekst in een tijdbalk of tijdsordening (vgl. werkplanning). Denk dan ook aan het maken van spiekbriefjes die de leerling bij een klantgesprek of een telefoongesprek of een andere beroepshandeling kan gebruiken. Zulke taken kunnen dus heel vaak korte en eenvoudige schrijftaken zijn. In ieder geval gaat het steeds om actieve verwerking van informatie uit de tekst. Docenten die dit vaak toepassen, raken ook bedreven in het zoeken en vinden van korte teksten die zich erg goed lenen voor deze verwerkingsdoelen.

Zulke actieve taken zullen ook vaak leiden tot een andere evaluatie dan goed of fout, zoals bij de meerkeuzevragen. Vaak zal het dan zijn: *Er ontbreekt nog één ding, de rest heb je al. Of: Je hebt wel alle punten maar nog niet helemaal in de goede volgorde.* Dat is toch beter voor het zelfvertrouwen dan alleen maar goed/fout-scores.

Bij actieve taken zullen leerlingen 'gedwongen' worden om de woorden uit de oorspronkelijke tekst te gaan gebruiken. Ze gaan dan actief met de zojuist geleerde woorden om.

Tekstbegrip in relatie tot voorkennis / onderwerpkennis

Het maakt voor leerlingen nogal wat uit of zij lezen in het verlengde van wat ze eerder hebben gelezen of gezien of meegemaakt, of dat de informatie in de tekst nieuw en vreemd is. Nieuwe kennis moet gekoppeld kunnen worden aan oude kennis. Het ideaal is dat leerlingen over de inhoud of het onderwerp van een tekst al wat weten, maar net niet alles. Dan valt er wat bij te leren,.

Het kan heel handig zijn om een korte voorbewerking te doen. Dat hoeft niet in de klas of in de groep. Dat kan ook met behulp van een andere tekst die van een lager kennisniveau is, of uit een ander domein. Dus bijvoorbeeld met een tekst die over hetzelfde onderwerp gaat, maar geschreven is voor leken en niet voor vakgenoten.

Voorkennis kan ook worden aangebracht door eerst iets te laten zien (een demonstratie, een filmpje, een reeks foto's) of door eerst een excursie te organiseren, en daarna pas de teksten over dat onderwerp te laten lezen. Soms kan de docent in het beeldmateriaal of in de excursie al de kernbegrippen aanwijzen en opschrijven (of laten opschrijven).

Doel van zulke activiteiten is niet alleen om leerlingen de voorkennis te geven over een tekst of een reeks teksten, maar ook om alle leerlingen aan DEZELFDE gemeenschappelijke voorkennis te helpen. De docent weet zeker dat hij niet verzeild raakt in een situatie dat sommigen er wel wat van weten en anderen weinig en weer anderen niets.

Aandachtspunten bij lezen en tekstbegrip en tekstkeuze

Samengevat zijn de volgende zaken van belang:

1. Liever meer dan minder: Laat leerlingen vaak teksten lezen (dus ook schaduwteksten), geen lange maar korte teksten en verbindt een actieve taak aan de leesopdracht.

2. Help bij het lezen en bij tekstbegrip, maar laat teksten niet weg. Geef de teksten desnoods ná de demonstratie of de toelichting, maar sla de tekst niet over.
3. Geef veel aandacht aan woordenschatuitbreiding en biedt kernbegrippen uit de tekst van tevoren aan. Laat alle leerlingen een woordenboek gebruiken (Van Dale vmbo-mbo woordenboek).
4. Stel duidelijke en meetbare doelen: aantallen teksten per week, aantallen taken per week, leestijdbesteding (uren per week), benoem ook onderwerpen waarover gelezen moet worden, etc.
5. Geef aandacht aan lezen en tekstbegrip in ALLE lessen. Ook in praktijklessen, in simulatie en ook in de stages.
6. Geef veel aandacht aan wat er met de tekst gedaan moet worden (doel, taken, verwerking, omzetting naar ander activiteiten).
7. Gebruik geen versimpelde teksten (qua zinslengte en structuur) en kies voor teksten die *net* iets boven het niveau van de leerlingen zitten.

Bronnen

- Alons, L, *Taal op School, Woordenschatlessen biologie*. Wolters Noordhoff, 1995.
- Alons, L, *Algemene school- en instructietaalwoordenlijst*. Interne publicatie ITTA, 1997.
- Ancona, J. *Woordenschat natuurkunde en economie*. Interne publicatie ITTA, 1995.
- Appel, R. e.a. *Nederlands als tweede taal in het basisonderwijs*. Meulenhoff Educatief, 1995
- Bots, R. *Het Posterproject*, Het projectbureau, Stichting Partners en Innovatie, 1997.
- Halewijn, E, *Taal Op School, Woordenschatlessen wiskunde*. Wolters Noordhoff, 1995.
- Land, J, *Zwakke lezers, sterke teksten, effecten van tekst- en lezerskenmerken op het tekstbegrip en de tekstwaardering van vmbo-leerlingen*. Stichting Lezen reeks 13, Eburon, 2009.
- Verhallen, M & S. Verhallen, *Woorden leren, Woorden onderwijzen*. CPS, Hoevelaken, 1994.

Lesmaterialen

- Boxtel, C. van, & W. Schrover, *Memo, geschiedenis voor de onderbouw 2 vmbo-kgt*. Malmberg, 2005.
- Breugel, van, I, e.a. *Moderne wiskunde, vmbo-kgt 1A/1B*, Wolters Noordhoff, 2008.
- Brink, T. e.a., *Plein M, vmbo kgt 1 en kgt 2*. Wolters Noordhoff, 2007.
- Coffeng, L & T. Peenstra, *Mundo, leerjaar 1 vmbo-kgt*, ThiemeMeulenhoff, 2007 (1e druk).
- Huitema, J. e.a., *Economisch bekeken: vmbo-bk onderbouw*, Malmberg, 2004.
- Kruis, J. & M. Kruis, *Pincode, vmbo kgt onderbouw 4^e editie*, Wolters Noordhoff, 2006.
- Reichard, L.A., e.a. *Getal en Ruimte, vmbo-kgt 2, deel 1/2*, EPN, 2008.
- Smits, G. e.a., *Biologie voor jou, leerwerkboek 1a/1b vmbo-bk*, Malmberg, 2008.
- Smits, G. e.a., *Biologie voor jou, leerwerkboek 2a/2b vmbo-bk*, Malmberg, 2009.

Bijlage 1. Het project het vmbo leest

Het Amsterdamse project *het vmbo leest* heeft tot doel in korte tijd de leesvaardigheid van de vmbo-leerlingen op te krikken naar een niveau dat vereist is voor een succesvolle schoolloopbaan; van vmbo naar mbo en meer.

Leesvaardigheid is een van de belangrijkste componenten van schoolsucces.

Het project richt zich op die vo-leerlingen die alle extra aandacht en extra hulp het hardst nodig hebben. Het gaat in dit project nadrukkelijk niet alleen om het wegwerken van achterstanden, maar ook vooral om het verder verhogen van het leesniveau en om het uitbreiden en intensiveren van leesactiviteiten, in alle vakken en ook in de naschoolse activiteiten.

Het project *het vmbo leest* is een omvangrijke en systematische operatie: een flink aantal acties moet in elkaar grijpen om tot de benodigde intensivering en niveauverhoging te komen. Een en ander moet leiden tot een andere leesattitude bij de leerlingen. De acties zijn gericht op schoolniveau, op docentniveau en op leerlingniveau.

Aandacht voor verhoogde leesvaardigheid heeft in dit project vijf onderdelen:

1. de technische leesvaardigheid; om als vlotte lezer aan de slag te kunnen;
2. een grote woordenschat; met name een grote schooltaalwoordenschat;
3. het begrijpend lezen; met name het tekstbegrip van informatieve schoolse teksten (zaakvakteksten);
4. een hoge frequentie van leesactiviteiten: meer lezen en vaker lezen; informatieve maar ook spannende en verstrooiende teksten en ook teksten die horen bij de persoonlijke belangstelling;
5. de positieve houding t.o.v. lezen: lezen kan best leuk zijn, lezen is niet moeilijk en een goede lezer kan veel bereiken.

In deze vijf onderdelen zit een opbouw; na het ene komt het andere.

De pilotscholen die meedoen, besteden aandacht aan de volgende acties of interventies:

1. Het aanbod kennisverbreding voor docenten

Zij krijgen extra kennis en nieuwe kennis over lezen en tekstbegrip aangeboden: over leesvaardigheid, over tekstbegrip in de zaakvakken, over woordenschatontwikkeling en over dyslexie. Vervolgens zijn er ook didactische modules en dan volgt ondersteuning in de klas en in het team (verschillende vormen van coaching).

2. Het technisch lezen voor zwakke lezers in de brugklas

Op sommige scholen wordt RALFI toegepast; andere scholen hebben een andere methodiek. Doel is dat alle zwakke lezers avi-9 behalen en vlotte lezers worden. Daarmee wordt een basis gelegd voor het vervolg. De aandacht voor het opvijzelen van het technisch lezen is de eerste (en voor sommige leerlingen de voorwaardelijke) stap. Vanuit deze opbrengst kunnen de leerlingen beter toegerust de intensivering van het begrijpend lezen oppakken.

3. Woordenschatuitbreiding

Verschillende acties zijn op de woordenschatuitbreiding gericht. Bij alle lessen speelt de woordenschatuitbreiding immers een rol. Daarom is de basislijst Schooltaalwoorden vmbo ontwikkeld. Het is de bedoeling dat de schooltaalwoordschat van het betreffende vak ook in dat vak aan de orde komt. Er komen ook oefeningen en toetsen bij. Aan het einde van de brugklas zouden alle leerlingen 1600 woorden van deze basislijst moeten kennen.

4. Het begrijpend lezen

Enkele scholen gebruiken al *Diaplus* in het verlengde van *Diataal-toetsen* voor de zwakke lezers. Enkele scholen gebruiken ook al *Nieuwsbegrip*. De ervaringen zijn positief, vooral ook omdat *Nieuwsbegrip* op niveau tekstjes aanbiedt die ook nog eens actueel zijn. Het streven is voor alle brugklassen die extra hulpmiddelen beschikbaar te maken.

5. Extra lesuren

Veel scholen hebben voor de brugklas een extra leesuur op het rooster. Dat extra leesuur kan worden gebruikt voor het RALFI-lezen en voor de aanvullende activiteiten begrijpend lezen in de rest van het brugjaar. Ook kan het extra leesuur worden gebruikt om speciale aandacht aan leesbevordering te besteden. De Openbare Bibliotheek Amsterdam wil voor de extra leesactiviteiten van de brugklassers Wisselkisten beschikbaar maken. Wisselkisten bevatten alle soorten teksten (boeken, boekjes, tijdschriften, zowel informatief als verstooiend en spannend). Bij de leestactiviteiten worden specifieke verwerkingsactiviteiten bedacht (lezen met een doel).

6. Vordering vastleggen.

De meeste pilotscholen gebruiken de toetsen van *Diataal: Diatekst* en *Diawoord*. Op deze manier kunnen zowel aan de leerlingen als aan de docenten de opbrengsten van al hun inspanningen zichtbaar gemaakt worden. Dat motiveert om door te gaan. Met behulp van de toetsen van *Diataal* kan ook aanvullend geanalyseerd worden op welke specifieke onderdelen van het leesgedrag en de leesvaardigheid van individuele leerlingen meer gelet zou moeten worden.

7. Nieuwe kijk op lezen

In het project wordt geprobeerd het negatieve zelfbeeld dat veel leerlingen in de basisschoolperiode over hun leesvaardigheid hebben opgebouwd, om te buigen naar een positief vertrouwen in eigen (lees-) kunnen. Het lijkt soms wel dat leerlingen zichzelf hebben afgeschreven op het punt van lezen en schrijven. De vmbo-leerlingen verdienen, nu ze 'geen last meer hebben van de goede lezers', een nieuwe kans te krijgen. Vandaar dat een belangrijk uitgangspunt in dit project is dat het imago van het lezen verbetert bij de leerlingen. Een nieuwe kans voor de ontwikkeling van leesvaardigheid houdt in dat leerlingen geprikkeld worden met motto's als:

- *Lezen kun je leren.*
- *Lezen is niet moeilijk.*
- *Lezen is best leuk.*
- *Al het lezen hoort bij lezen*

Bijlage 2. De basislijst Schooltaalwoorden alfabetisch

aan de kook brengen	afstellen	beletten	bijhouden	dalen
aan de weet komen	afstoten	belonen	bijstellen	daling
aanbieden	aftreksom	beloning	binnenlands	damp
aanbieding	afval	benodigde	bladzij	dampkring
aanbod	afvoer	benodigdheden	blijk geven van	dankzij
aanbrengen	afvoeren	benoemen	blijkbaar	darmen
aandachtig	afvragen (zich)	benoeming (functie)	blijken (uit)	datgene
aangezien	afwezig	beoordelen	bliksem	dat wil zeggen (d.w.z.)
aanhoudend	afwijking	bepalen	bloedsomloop	decimaal
aankoop	afwisselen	beperken	bloedvat	deelbaar zijn (door)
aankruisen	afwisselend	beperkt	blok	deelnemen aan
aanleg	afzonderlijk	beredeneren	blussen	deeltje
aanleggen (maken)	akkerbouw	bereid zijn	bodem	definitie
aanleiding	alcohol	bereik	bol	definitief
aannemen (veronderstellen)	algemeen	bereikbaar	bon	deksel
aanpassen	alleen maar	bereiken	bondig	delen door
aanpassen (zich)	allesbehalve	berekenen	boomstam	delen (zich)
aanschaf	als het ware	berekening	borst	deler
aanschaffen	als volgt	beroep	bot	deling
aansluiten	alsof	beschaafd	botsen	demonteren
aansluiting	alvorens	beschermen	botsing	denken om
aansporen	ambacht	bescherming	bovenaanzicht	dergelijk
aantekening	amfibie	beschikbaar	bovenal	desnoods
aantonen	amper	beschikken over	bovenstaand	detail
aantreffen	anti	beschouwen	bovenzijde	deugen
aanvankelijk	aquarium	beschrijven	brandbaar	diagonaal
aanvullen	arbeid	beschrijving	branding	dieet
aanwezig	arbeidsmarkt	beslissen	brandstof	dienen
aanwijzing	arbeidsmigrant	beslist	breedte	dienen als
aanzienlijk	armoede	besmettelijk	breuk (getal)	dienen voor
aardbeving	artikel	besparen	breuk (kapot)	diepte
aardbol	as	bespreken	broeden	dierenrijk
aardgas	asjelzoeker	bestaan uit	bron (water)	dierlijk
aardolie	astronaut	besteden	bron (oorsprong)	diersoort
aardoppervlak	atlas	besteden aan	bruikbaar	dijk
abonnement	atmosfeer (dampkring)	bestellen	budget	dikte
achterblijven	auteur	bestemd zijn voor	buigen	direct
achtereenvolgens	automatiseren	bestemming	buis	divers
achtergrond	bacterie	besturen	burger	(dm) decimeter
actie	balans	betaald werk		documentatie
actief	balans	betaling		dodelijk
activiteit	bankbiljet	beton	cel	doel
ademhaling	bankrekening	betreffen	centraal	doelstelling
administratie	basis	betrekkelijk	centrum	dompelen
advertentie	batterij	betrekking hebben op	cheque	door middel van
advies	bedekken	bevatten	cilinder	(d.m.v.)
adviseren	bederven	bevestigen	circa (ca.)	doorbuigen
afb. (afbeelding)	bedrag	bevinden (zich)	cirkel	doordat
afbakenen	bedragen	bevolking	cm (centimeter)	doorgaan
afbreken	bedreigen	bevrijden	cm ² (vierkante centimeter)	doorgeven
afdekken	bedreiging	bevruchten	cm ³ (kubieke centimeter)	doorheen
afdeling	bedrijf	beweegbaar		doorlaten
afgeven	beginpunt	beweeglijk	combinatie	doorlezen
afgezien van	begrip	beweging	combineren	doorlopen
afhangen van	begroting	bewering	communicatie	doormidden
afhankelijk zijn van	behaard	bewijs	communiceren	doornemen
afkoelen	behandeling	bewijzen	compensatie	doorslag geven
afkomstig	beheersing	bewolkt	compleet	doorsnede
afkorten	behoefte	bewust	conclusie	doorsnee
afkorting	behoefte hebben aan	bewustzijn	conclusie trekken	doorsnijden
afleggen (afstand)	behoorlijk	bezatten	concurrent	doorwerken
afleiden	behoren (bij/tot)	bezighouden met	conflict	doorzichtig
afleveren	behoren (zou moeten)	(zich)	constant	dosis
aflezen	behoud van	bezit	constanteren	draagkracht
afmeting	beïnvloeden	bezitten	contact	draaibaar
afronden	bekende (de)	bezitting	contant	driehoek
afsluiten	belang	bezorgen	controle	drijven
afsluiting	belasting	bieden (bod uitbrengen)	controleren	drogen
afspreken	beleid	bij voorbaat	cultuur	dubbel
	belemmeren	bijbehorend		duidelijk maken
	belemmering		dal	duwen

dwars	geboortecijfer	hechten	industrie	knal	lus	nationaliteit	ontstaan	overvloed	reeds
eb	gebrek	hedendaags	informatie	knarsen	m (meter)	natuur	ontsteken	overzicht	reeks
echo	gebruik	heelal	ingewanden	kneden	m ² (vierkante meter)	nauwelijks	ontvangen	overzichtelijk	regel
echter	gebruik maken van	heen en weer	ingewikkeld	knobbel	maag	nauwkeurig	ontvangst	pagina	regelen
economie	gebruikelijk	heersen (leider zijn)	ingrediënt	knop	maal	neerslag	ontwerpen	paragraaf	regeling
een rol spelen	gedachte	hefboom	ingrijpen	koelte	maansverduistering	negatief	ontwikkelen	passen bij	regelmaat
een stuk of	gedeelte	helaas	inhoud	koers	maat	negeren	ontwikkelen (zich)	passer	regelmatig
eenheid	gedrag	helder	inhouden (betekenen)	koker	maatbeker	nest	ontwikkeling	passief	regering
eenmaal	gedurende	hemellichaam	inhoudsopgave	kolom	maatregel	nevel	ontwikkelingsland	percentage	rekening
eetbaar	gegeven	herhaaldelijk	initiatief	kolonie	machine	nihil	onvoldoende	perfectie	rekenmachine
effect	gegevens	herhalingsopgave	inkepen	komeet	macht	niveau	onvolledig	periode	relatie
eigenaar	gehalte	herhalingsstof	inkomen	komen aan	magazijn	nodig zijn	onvoorstelbaar	permanent	rente
eigendom	geheel	herkennen (aan)	inkomsten	komend (komend jaar)	magneet	nogal	onzeker	persen	reptiel
eigenschap	geheugen	hersenen	inkoop	komma	markeren	nogmaals	oogst	persoonlijk	reserve
eindig	gekoeld	het geval zijn	inleiding	kompas	mankeren	noodzakelijk	oordeel	oorspronkelijk	resteren
eindigen bij	geldbedrag	het mis hebben	inmiddels	koper	mankeren aan	noordpool	oorzaak	op de vlucht gaan	resultaat
eindigen met	gelden voor	heup	innemen	koppie	mannelijk	nota bene	op / zijn	op temperatuur	retour
eindpunt	gelijk aan	heuvel	innerlijk	koppelen	mannetje	noteren	op zoek gaan	op zoek gaan	revolutie
eindstand	gelijkenis	hinder	insect	korrel	markt	nut	opbouw	opbouw	richting
eis	gelijkmatig	hitte	inspannen (zich)	korting	massa	nuttig	opbrengst	opbrengst	rijk (het)
elektriciteit	gemeen (gemeenschappelijk)	hoe ..., des te ...	inspanning	kosmonaut	materiaal		opdrachtenboek	opdrachtenboek	risico
element	gemeente	hoe ..., hoe ...	instaleren	kosmos	matig		openbaar	openbaar	roeren
emigrant	gemengd	hoek	instantie	kracht	maximaal		opgevoerd zijn uit	opgevoerd zijn uit	romp
emigreren	gemiddeld	hoes	instinct	kreunen	mechanisch		opgevoerd zijn uit	opgevoerd zijn uit	ronduit
energie	gemiddelde	hoeveelheid	instorten	krampen	medewerker		opgevoerd zijn uit	opgevoerd zijn uit	rotten
enerzijds	geodriehoek	hoewel	intens	kringloop	meerdere		opgevoerd zijn uit	opgevoerd zijn uit	route
enorm	gepaard gaan met	hogedrukgebied	interessant	krom	meerkeuzevraag		opgevoerd zijn uit	opgevoerd zijn uit	rubriek
enzovoort (enz.)	geraamte	holte	internationaal	kruid	meest		opgevoerd zijn uit	opgevoerd zijn uit	ruiken
erachter komen	geregeld	hoofdstad	intussen	kruisje	meetellen		opgevoerd zijn uit	opgevoerd zijn uit	ruilen
eraf	gescheiden	hoofdzaak	invloed	kudde	mengen		opgevoerd zijn uit	opgevoerd zijn uit	ruim
erbij	geschied	hoofdzakelijk	invloed hebben op	kunstmaan	mengsel		opgevoerd zijn uit	opgevoerd zijn uit	ruimte
erfelijk	gesloten	hoogstens	invoeren	kust	merendeel		opgevoerd zijn uit	opgevoerd zijn uit	ruimtelijk
ertussendoor	getijde	hoogte	invoeren (het land in)	kwalijs	merk		opgevoerd zijn uit	opgevoerd zijn uit	ruimtestation
ervaren	getroffen zijn door	hoogteverschil	brengen)	kwalijs	merken		opgevoerd zijn uit	opgevoerd zijn uit	ruimtevaart
ervaring	geur	horde	invullen	kwalijs	met andere woorden		opgevoerd zijn uit	opgevoerd zijn uit	ruw
etmaal	geval	horen bij	inwendig	kwalijs	(m.a.w.)		opgevoerd zijn uit	opgevoerd zijn uit	salaris
even (getal)	gevoelig	horen tot	inwoner	kwalijs	met behulp van		opgevoerd zijn uit	opgevoerd zijn uit	samenhangen met
evenaar	gewoonlijk	horizon	isolatie	kwalijs	(m.b.v.)		opgevoerd zijn uit	opgevoerd zijn uit	samenleving
evenals	gewoonte	horizontaal	isoleren	kwalijs	met de klok mee		opgevoerd zijn uit	opgevoerd zijn uit	samenstellen
evenaren	gewricht	houden aan (zich)	jaargetijde	kwalijs	meten		opgevoerd zijn uit	opgevoerd zijn uit	samentrekken (zich)
eveneens	gezamenlijk	huishouden	jaartal	kwalijs	meten		opgevoerd zijn uit	opgevoerd zijn uit	samenvatten
evenmin	gieten	hulpmiddel	jong (het)	kwalijs	meten		opgevoerd zijn uit	opgevoerd zijn uit	samenvatting
eventueel	gif	hulpmiddel	kaarsvet	kwalijs	meten		opgevoerd zijn uit	opgevoerd zijn uit	sap
evenveel	giftig	huren	kaarsvlam	kwalijs	meten		opgevoerd zijn uit	opgevoerd zijn uit	satelliet
evenwicht	globaal	huurder	kaart (land)	kwalijs	meten		opgevoerd zijn uit	opgevoerd zijn uit	schaal
evenwijdig	gloeien	hygiëne	kaart (land)	kwalijs	meten		opgevoerd zijn uit	opgevoerd zijn uit	schaal (van een kaart)
exact	gloeilamp	ideaal	kamertemperatuur	kwalijs	meten		opgevoerd zijn uit	opgevoerd zijn uit	schaars
exclusief	godsdienst	ijzel	kanaal	kwalijs	meten		opgevoerd zijn uit	opgevoerd zijn uit	schade
exemplaar	goederen	illustratie	kas	kwalijs	meten		opgevoerd zijn uit	opgevoerd zijn uit	schadelijk
experiment	golf	immigrant	kassa	kwalijs	meten		opgevoerd zijn uit	opgevoerd zijn uit	schadeloos stellen
explosie	graden	immigratie	kassabon	kwalijs	meten		opgevoerd zijn uit	opgevoerd zijn uit	schakelaar
export	grafiek	importeren	kenmerk	kwalijs	meten		opgevoerd zijn uit	opgevoerd zijn uit	schakelen
exporteren	gram	in aanraking met	kennismaken met	kwalijs	meten		opgevoerd zijn uit	opgevoerd zijn uit	schatten
fabrikant	gratis	in de loop der	kern	kwalijs	meten		opgevoerd zijn uit	opgevoerd zijn uit	schieden
factor	grens	in de loop van	keus / keuze	kwalijs	meten		opgevoerd zijn uit	opgevoerd zijn uit	schematisch
failliet	grind	in elkaar zitten	kg. (kilogram)	kwalijs	meten		opgevoerd zijn uit	opgevoerd zijn uit	schepping
feit	grind	in het algemeen	kilometer	kwalijs	meten		opgevoerd zijn uit	opgevoerd zijn uit	schetsen
fel	grof	in ieder geval	kiem	kwalijs	meten		opgevoerd zijn uit	opgevoerd zijn uit	scheuren
fig. (figuur)	grofmazig	in staat zijn tot	kiesrecht	kwalijs	meten		opgevoerd zijn uit	opgevoerd zijn uit	schikken
fijnmazig	grondstof	in tegenstelling tot	kieuw	kwalijs	meten		opgevoerd zijn uit	opgevoerd zijn uit	schimmel
fokken	grondwet	in totaal	kiezen uit	kwalijs	meten		opgevoerd zijn uit	opgevoerd zijn uit	schipbreuk
formule	grootte	in verband met (i.v.m.)	kilometer	kwalijs	meten		opgevoerd zijn uit	opgevoerd zijn uit	schok
formulier	grotendeels	in verbinding staan	klant	kwalijs	meten		opgevoerd zijn uit	opgevoerd zijn uit	schotel
formuis	gum	in verbinding staan	klauw	kwalijs	meten		opgevoerd zijn uit	opgevoerd zijn uit	schrapen
foutief	gunnen	in vergelijking met	klei	kwalijs	meten		opgevoerd zijn uit	opgevoerd zijn uit	schrijven als
functie	gunstig	in volgorde van	klein	kwalijs	meten		opgevoerd zijn uit	opgevoerd zijn uit	schroef
fungeren	haak	in werkelijkheid	klein	kwalijs	meten		opgevoerd zijn uit	opgevoerd zijn uit	schuifgedrukt
gaan om	haakje	in (de) plaats van	klein	kwalijs	meten		opgevoerd zijn uit	opgevoerd zijn uit	schuld
garanderen	halen uit	(i.p.v.)	klein	kwalijs	meten		opgevoerd zijn uit	opgevoerd zijn uit	schuld (afbetalen)
gaskraan	handel	inademen	klein	kwalijs	meten		opgevoerd zijn uit	opgevoerd zijn uit	score
gebergte	handelaar	indelen	klein	kwalijs	meten		opgevoerd zijn uit	opgevoerd zijn uit	serie
gebeurtenis	handelen	indelen in	klein	kwalijs	meten		opgevoerd zijn uit	opgevoerd zijn uit	service
gebied	handhaven	individueel	klein	kwalijs	meten		opgevoerd zijn uit	opgevoerd zijn uit	sfeer
gebit	hanteren	indruk	klein	kwalijs	meten		opgevoerd zijn uit	opgevoerd zijn uit	signaal
			km (kilometer)	kwalijs	meten		opgevoerd zijn uit	opgevoerd zijn uit	situatie

skelet	tabel	trekken (reizen)	vat	versnellen	voortdurend	vulkaan	wegschieten	wild (het)	zijde
slaaf	talent	tribune	veer	verspreiden	voortplanten (zich)	vullen (met)	wegstromen	willekeurig	zinken
slachtoffer	te koop	trilling	veeteelt	verspreiding	voortplanting		wegzetten	windrichting	zo ... mogelijk
sluis	te maken hebben met	troebel	veld	verstaan onder	voortzetten	waard	welvaart	winkelbediende	zogen
smelten	te maken krijgen met	tuinbouw	verantwoordelijk	versterken	voorwaarde	waarde	welzijn	winkelier	zonlicht
snelheid	techniek	tussen haakjes	verband (tussen / met)	verstopt	voorwerp	waarden	werelddeel	winkelpersoneel	zonne-energie
snijden (elkaar)	technisch	tussenstand	verbinden	vertakken (zich)	voorzien	waarnemen	werkblad	wisselen	zonnestelsel
snoer	tegelijktijd	tussenstap	verbinden met	vertegenwoordigen	voorzien van	waarneming	werkboek	woestijn	zonnestraal
sober	tegen de klok in	Tweede Kamer	verbinding	verteren	voorzieningen	waarschijnlijk	werkelijk	wond	zonnewarmte
sociaal-maatschap- pelijk	tegegengesteld	type	verboden	verticaal	vorderen	waren (de)	werkelijkheid	woonwijk	zonodig
spaargeld	tegenhouden		verbonden (met)	vertonen	vordering	wat betreft	werkgever	worm	zoogdier
spanning	tegenkomen	uit elkaar houden	verbouwen	vertragen	vorm	waterdamp	werking	wrijven	zorgen (voor)
sparen	tegenover	uitademen	verbranding	vervangen door	vormen (zich)	waterdruppel	werkstuk		zorgvuldig
speeksel	tegenovergestelde	uitbetalen	verbreken	vervoer	vorst	waterleiding	werkweek	zaad	zuidelijk
spiegelbeeld	tegenstelling	uitbreiden	verbruik	vervoeren	vorst / vorstin	watje	westelijk	zaaien	zuidpool
spier	tegenvallen	uitdrogen	verbruiken	vervoermiddel	vracht	weegschaal	wet	zaken doen	zuigen
spierkracht	tegenvaller	uitdrukken	verdampen	vervolgen	vrijheid	weerbericht	wezen	zakenman	zuiver
splitsen	tegoed	uitdrukking	verdelen	vervolgens	vrijkomen	weergeven	wijk	zakgeld	zuiveren
splitsing	teken	uiteinde	verdelen in	vervullen	vrijwel	weerkantsen	wijten aan	zekerheid	zuurstof
spoelen	tekort	uiteinde	verdelen over	vervuilen	vrouwelijk	wegen	wijze	zeldzaam	zwak
sponsachtig	teleshoot	uiteindelijk	verdeling	verwaarlozen	vrouwetje	wegens	wijzer	zelfstandig	zweven
spreiden	telescoop	uiterlijk	verdikking	verwachting	vrucht	weghalen	wijzigen	zenden	
spreken van	telkens	uiterst	verdrogen	verwarren (met)	vruchtbaar	weglaten	wijziging	zichtbaar	
spuiten	ten aanzien van	uitgaan van	verduistering	verwerken					
staaft	ten behoeve van	uitgave	verdunnen	verwerken					
staal	ten gunste van	uitgebloeid	vereenvoudigen	verwerven					
stabiel	ten koste van	uitgebreid	vereniging	verwijderen					
stadium	ten opzichte van	uitgestrekt	vergelijken	verwisselen					
stam	(t.o.v.)	uitgeven	vergelijken (met)	verzamelen					
stand	tenminste	uitgroeien tot	vergelijking	verzameling					
standpunt	ter grootte van	uitkering	vergrijzing	verzekerden					
star	ter waarde van	uitkomen op	vergrotting	verzekerden (zich)					
steel	terecht komen	uitkomst	verhelpen	verzekerings					
steenkool	term	uitleg	verhinderen	verzenden					
steil	terug ontvangen	uitlenen	verhinderen	verzinnen					
stek	terugbetalen	uitlopen	verhitten	verzoeken					
stekel	terugbetaling	uitrekenen	verhogen	vestigen (zich)					
stel	tevens	uitschakelen	verhoging	vierhoek					
stemmen	tevoorschijn komen	uitslag	verhuren	vlak (het)					
stempel	tevoren	uitsluiten	verkiezingen	vlies					
stengel	thema	uitsluitend	verklaren	vloed					
sterfecijfer	theorie	uitsteeksel	verklaring	vloeibaar					
sterrenhemel	thermometer	uitstellen	verkleining	vloeistof					
sterrenkijker	tijdbalk	uitsterven	verkleuren	vluchteling					
sterrenkunde	tijdelijk	uitstippelen	verkleuren	vocht					
steunen	tijdens	uitvinden	verkleuren	vochtigheid					
stevigheid	tijdstip	uitvinding	verkleuren	voeden					
stichten	tl-buis	uitvoeren	verkleuren	voeden (zich)					
stijgen	toekomst	uitvoering	verkleuren	voeding					
stijging	toelaten	uitwendig	verkleuren	voeren naar					
stijl	toelichten	uitwerken	verkleuren	voldoen					
stimuleren	toelichting	uitwerken	verkleuren	voldoen aan					
stippelijntje	toename	uitwerking	verkleuren	volgen op					
stipt	toenemen	uitzenden	verkleuren	volgen uit					
stofje	toepassen	uitzetten	verkleuren	volk					
stollen	toepassing	uitzicht	verkleuren	volkomen					
stomp	toerisme	uitzoeken	verkleuren	volle maan					
stoom	toestaan	uitzondering	verkleuren	volledig					
storend	toestand	uurwerk	verkleuren	voltoeien					
storing	toestand (staat)		verkleuren	volume					
storten	toestel	vacht	verkleuren	vonk					
straal	toestemmen	vallende ster	verkleuren	voorbereiden					
strak	toestemming	van belang zijn	verkleuren	voorbereiden op (zich)					
streek (gebied)	toets	van buiten kennen	verkleuren	voordeel					
streven naar	toetsen	van heinde en verre	verkleuren	voordelig					
stromen	toevallig	van invloed zijn op	verkleuren	voordien					
stroming	toevoegen	van te voren	verkleuren	voorkomen					
stroom	toevoegen (aan)	van toepassing zijn	verkleuren	voorlopig					
succes	tonen	vandaar	verkleuren	voornamelijk					
suggereren	toon	vanwaar	verkleuren	voorraad					
sukkel	top	vanwege	verkleuren	voorspellen					
summier	topografie	vanzelfsprekend	verkleuren	voorstellen					
symbool	tot stand komen	variëren	verkleuren	voorstellen (zich)					
systeem	totaal	vaste lasten	verkleuren	voortaan					
systematisch	trachten	vastgroeien	verkleuren	voortbewegen (zich)					
	transport	vastlopen	verkleuren	voortbeweging					
	trede	vaststellen	verkleuren						

Bijlage 3. De basislijst Schooltaalwoorden per vak

algemene schooltaalwoorden

aanbieden
aandachtig
aan de weet komen
aangezien
aannemen (veronderstellen)
aantekening
aantonen
aanreffen
aanvankelijk
aanwezig
aanwijzing
achterblijven
actie
actief
adviseren
afb. (afbeelding)
afgeven
afhankelijk zijn van
afkorting
afsluiten
afspraken
afvragen (zich)
afwisselen
afzonderlijk
algemeen
alleen maar
alsof
behoefte hebben aan
behoren (zou moeten)
bekende (de)
belang
benodigde
benoemen
beredeneren
bereiken
beschrijven
beslist
bespreken
bestaan uit
bevestigen
bevinden (zich)
bewering
bezighouden met (zich)
bezitten
bladzij
blijk geven van
blijikbaar
blijken (uit)
blok
bovenstaand
breuk (getal)
bruikbaar
centraal
communicatie
communiceren
compleet
contact
dankzij
datgene
deksel
denken om
dienen
dienen als
dienen voor
direct

doel
doelstelling
doordat
doorgaan
doorlezen
door middel van (d.m.v.)
doorwerken
drogen
duidelijk maken
duwen
dwars
echter
eenmaal
een rol spelen
eindigen bij
eindigen met
enorm
enzovoort (enz.)
erachter komen
ervaren
evenals
eveneens
eventueel
fel
gaan om
garanderen
gebeurtenis
gebruik
gebruik maken van
gedachte
gedurende
geheugen
geregeld
geschied
gesloten
geval
gewicht
gewoonlijk
gewoonte
gum
gunstig
haak
halen uit
hanteren
heen en weer
helaas
herkennen (aan)
het geval zijn
hoe ... hoe ...
hoewel
hoofdzaak
horen tot
in (de) plaats van (i.p.v.)
indelen
in de loop van
in de loop der
indruk
informatie
in het algemeen
inhoudsopgave
in ieder geval
inmiddels
in staat zijn tot
interessant
internationaal
intussen
in verband met (i.v.m.)
invloed
invloed hebben op

in volgorde van
kennismaken met
keus / keuze
kilometer
klem
komen aan
komend (komend jaar)
laatst
leerboek
leerstof
leiden tot
letterlijk
maatregel
materiaal
matig
meerdere
meest
meetellen
merken
minnetjes
minst
minstens
moeilijkheid
mogelijkheid
motief
naald
nadat
nadeel
naderen
nagaan
nauwelijks
nauwkeurig
negeren
noodig zijn
nogal
noodzakelijk
nota bene
noteren
nut
officieel
omheen
omkeren
ommezijde
onafhankelijk
onder andere (o.a.)
onderdeel
onderscheiden (zich)
onderstaand
ondersteboven
ondersteunen
ongeschied
onjuist
onmiddellijk
onmogelijk
onnodig
onregelmatig
ontbreken
onthouden
onzeker
opbouwen
opdrachtenboek
openbaar
opgeven
opmerking
opmerken
opmerking
optreden
opvangen (iemand)
op zoek gaan
orde
overblijven

over het algemeen
overhouden
overig
overleggen
overnemen
overschrijven
pagina
passen bij
passief
permanent
persoonlijk
plaatsen (begrijpen)
praktijk
praktisch
product (rekenen)
proefwerk
raad (college)
reageren
rechter (rechtspraak)
rechtshoekig
rechtstreeks
redenering
reeds
regel
regelen
regelmaat
ronduit
ruim
ruw
samenvatten
samenvatting
scheiden
schetsen
scheuren
schotel
schrijven als
schroef
situatie
snelheid
spreken van
standpunt
steunen
stijl
strak
streven naar
succes
techniek
technisch
tegelijkertijd
tegenkomen
tegenover
tegenstelling
telkens
te maken hebben met
te maken krijgen met
ten aanzien van
ten behoeve van
tenminste
terecht komen
tevens
tevoorschijn komen
tevooren
tijdelijk
tijdens
tijdstip
toekomst
toelichten
toelichting
toestaan
toestemming
toets

toevoegen (aan)
tonen
totaal
type
uitbreiden
uitdrukken
uitdrukking
uiteindelijk
uitgebreid
uitrekenen
uitsluiten
uitsluitend
uitzoeken
van belang zijn
van buiten kennen
vandaar
vanwege
verantwoordelijk
verband (tussen / met)
verbinding
verboden
verbonden (met)
reeds
vergelijken (met)
vergroten
verhinderen
verklaren
verklaring
veroorzaken
verplaatsen
verplicht
verrichten
verschijnen
verschuiven
vertonen
vervolg
verwachting
verwarren (met)
verwerken
verwisselen
verzamen
verzinnen
verzoeken
vierhoek
volgen op
volgen uit
voorbereiden op (zich)
voordeel
voorkomen
voorlopig
voornamelijk
voorspellen
voorstellen
voortaan
voortdurend
voorzien
vrijwel
wat betreft
weergeven
wegschieten
wegzetten
werkblad
werklijk
werkelijkheid
werkstuk
wijze
wijziging
wisselen
zekerheid
zo ... mogelijk

zorgen (voor) zorgvuldig

biologie

aanleiding
aanpassen (zich)
achtereenvolgens
ademhaling
afdeling
afhangen van
afkomstig
afscheiden
afval
allesbehalve
als het ware
amfibie
bacterie
bedekken
bederven
behaard
behandeling
beheersing
beïnvloeden
belemmering
benodigdheden
bescherming
beschikbaar
beschouwen
besmettelijk
bevruchten
beweeglijk
bijbehorend
bloedsomloop
bloedvat
borst
bot
broeden
cel
darmen
delen (zich)
deling
dierenrijk
dierlijk
diersoort
deugen
dieet
divers
dodelijk
doorgeven
doorheen
doorlaten
eetbaar
erfelijk
fijnmazig
fokken
fornuis
gebit
gedrag
geraamte
gevoelig
gewricht
gieten
gif
giftig
graan
grommazig
helder
hersenen
heup

hitte
holte
hygiëne
in aanraking met
inademen
in de gaten
indelen in
in elkaar zitten
ingewanden
ingrijpen
initiatief
inkepen
innemen
innerlijk
insect
inspanning
instinct
isoleren
inspannen (zich)
invullen
inwendig
jong (het)
kenmerk
kiem
kieuw
klauw
klep
kleurstof
kleven
kleverig
kloppingen (hart)
knarsen
kneden
knobbel
knop
kracht
kreunen
kruid
kudde
kwalijk
kwastie
langwerpig
ledematen
leer
leerachtig
levenswijze
lichaamsbouw
lichaamsdeel
long
maag
mannelijk
mannelijk
mannetje
microscop
natekenen
nest
nuttig
omgeven door
omzetten in
onbeweeglijk
ondermeer
onderverdelen in
onnauwkeurig
ontsteken
ontwikkelen (zich)
onvolledig
onvoorstelbaar
oordeel
oplossing (vloeistof)
opslaan
ordening

orgaan
overblijfsel
overbrengen
overdragen
overeenkomen met
overlijden
overtollig
plaatsvinden
plantaardig
pompen
prikkel
prikkelend
proces
proef
prompt
prooi
redelijk
reptiel
romp
rotten
samengesteld
sap
schedel
schepping
schimmel
skelet
sober
speeksel
sponsachtig
spuiten
stadium
stam
steel
stek
stekel
stengel
stevigheid
stomp
suggereren
thema
theorie
thermometer
toevoegen
transport
troebel
uitdrogen
uiterlijk
uiterst
uitgebleeid
uitgroeien tot
uitlopen
uitsteeksel
uitsterven
uitwendig
vacht
van invloed zijn op
van te voren
vanwaar
vastgroeien
verbruiken
verdampen
verdikking
verdrogen
verkleuren
vermijden
veroorzaken
verschaffen
verschrompelen
versmelten
verspreiding
verstoort

vertakken (zich)
verteren
vervoer
vervormen
verzameling
vlies
voeden
voeden (zich)
voeding
voldoen aan
volkomen
volledig
voordien
voorraad
voortbewegen (zich)
voortbeweging
voortplanten (zich)
voortplanting
voorzien van
vorm
vormen (zich)
vrijkomen
vrouwelijk
vrouwje
vrucht
vullen (met)
waarnemen
waarneming
wegens
wezen
wijten aan
wild (het)
wond
worm
zaad
zaaien
zeldzaam
zogen
zonodig
zoogdier
zuiveren
zuurstof
zwak

mens & maatschappij

aanleggen (maken)
aansporen
aardbeving
aardbol
achtergrond
activiteit
afgezien van
afvoer
afvoeren
akkerbouw
arbeidsmigrant
armoede
asielzoeker
astronaut
atlas
atmosfeer (dampkring)
auteur
bedreigen
behoud van
beleid
belemmeren
beletten
bereid zijn
bereikbaar

beroep
beschaafd
besturen
betaald werk
bevolking
bevrijden
bewolkt
bewust
bewustzijn
bodem
branding
breuk (kapot)
bron (water)
budget
burger
centrum
concurrent
conflict
cultuur
dal
dampkring
deelnemen aan
desnoods
dijk
draagkracht
eb
eigenaar
eis
emigreren
evenaar
exporteren
export
failliet
feit
gebergte
gebied
geboortecijfer
gebruikelijk
gegevens
gelijkenis
gemeen (gemeenschappelijk)
gemeente
getijde
getroffen zijn door
godsdienst
grens
grind
grondstof
grondwet
hedendaags
heela
heers (leider zijn)
hemellichaam
heuvel
hogedrukgebied
hoofdstad
horizon
houden aan (zich)
huidig
huishouden
ijzel
immigratie
industrie
instantie
invoeren (het land inbrengen)
inwoner
jaargetijde
jaartal
kaart (land)

kanaal	richting	windrichting	exact	pro	vestigen	delen door	naarmate	toevallig	bewijzen
kiesrecht	rijk (het)	woestijn	exclusief	producent	voldoen	delers	naar verhouding	tot stand komen	bliksem
klei	route	woonwijk	exemplaar	produceren	voltoeien	detail	nameten	tussen haakjes	blussen
klimaat	ruimtestation	vestigen (zich)	exporteren	productie	voorbereiden	diepte	negatief	tussenstand	boomstam
kloof	ruimtevaart	zonnestelsel	fabrikant	profiteren	voordelig	dikte	nogmaals	tussenstap	botsen
koers	samenleving	zuidelijk	factor	publiek	voortzitten	doorlopen	nummers	uit elkaar houden	botsing
kolonie	satelliet	economie	formule	puin	voorwaarde	doormidden	omschrijven	uiteen	brandbaar
komeet	schaal (van een kaart)		formulier	realiseren (zich)	vorderen	doorslag geven	omtrek	uiteinde	brandstof
kosmonaut	schipbreuk	aanbieding	foutief	reclame	vordering	doorsnijden	omvang	uitgaan van	bron (oorsprong)
kosmos	schuld (afbetalen)	aanbod	gebrek	rekening	vracht	driehoek	onderbreken	uitkomen op	buis
kunstmaan	sfeer	aanhoudend	geldbedrag	rente	waard	dubbel	onderscheid	uitkomst	cilinder
kust	slaaf	aankoop	gemiddelde	reserve	waarden	eigenschap	onderscheiden (iets)	uitslag	cm ² (vierkante centimeter) cm ³ (kubieke centimeter) constant
kwaliteit	slachtoffer	aanleg	gepaard gaan met	resteren	waarschijnlijk	eindig	van iets	uitslag	constanteren
laden	sluis	aanpassen	gezaamenlijk	retour	waren (de)	eindpunt	oneindig	uitstippelen	dalen
lagedrukgebied	sociaal-maatschappelijk	aanschaaf	goederen	risico	weegschaal	eindstand	oneven	uitvoerig	damp
landbouw	sparen	aanschaffen	gram	ruilen	wegen	enerzijds	ontelbaar	uitwerking	decimaal
landschap	steenkool	aanvullen	gratis	salaris	welvaart	erf	ontwerpen	uitzondering	decimaal
legenda	steil	abonement	handel	samenhangen met	werkgever	erbij	onvoldoende	uurwerk	deeltje
leiden (besturen)	stemmen	administratie	handelaar	samenstellen	werkweek	even (getal)	opgave	vanzelfsprekend	definitie
loods	sterftcijfer	advertentie	handelen	schaars	winkelbediende	evenaren	opleveren	verbinden	demonteren
lossen (schip)	sterrenhemel	advies	handelen	schade	winkelier	evenveel	oplossen	verbinden met	diagonaal
luchtverontreiniging	sterrenkijker	afbakenen	hinder	schadelijk	winkelpersoneel	evenwijdig	opmeten	verdelen in	diagonaal
maansverduistering	sterrenkunde	afleveren	hoogstens	schadeloos stellen	zaken doen	fig. (figuur)	ordenen	verdeling	dm (decimeter)
machine	stichten	afsluiting	huren	schikken	zakgeld	gedeelte	overbodig	vereenvoudigen	documentatie
macht	strooming	ambacht	huurder	schulden	zelfstandig	geheel	overschot	vergelijken	damp
merk	anti	ideaal	ideaal	service	zenden	geheel	overslaan	vergelijking	doorbuigen
meteo	stroming	illustratie	illustratie	spaargeld		gelijk aan	overtrekken	vergroting	doornemen
migrant	sukkelen	immigrant	immigrant	splitsing		geodriehoek	overzicht	overzichtelijk	doorsnede
milieu	telescoop	importeren	importeren	stempel		gescheiden	overzichtelijk	paragraaf	doorzichtig
multiculturele samenleving	ten koste van	individueel	individueel	storten		grafiek	paragraaf	passer	dosis
nationaliteit	toerisme	automatiseren	inkomen	systeem		grote	percentage	plusteken	draaibaar
natuur	toestand (staat)	bankbiljet	inkomsten	talent		grootte	verlengen	positie	drijven
neerslag	top	bankrekening	inkoop	tegenval		grootte	vermeerderen met	positief	echo
nevel	topografie	basis	in tegenstelling tot	afbreken		grotendeels	vermenigvuldiging	procent	eenheid
oase	trekken (reizen)	bedrag	instorten	afkorten		haakje	verminderen	product	een stuk of
ocean	tribune	bedragen	invoeren (het land in)	afleiden		hechten	veroorzaken	raadplegen	effect
omstandigheden	tuinbouw	bedreiging	brenge(n)	afmeting		herhalingsopgave	verstaan onder	rangschikken	elektriciteit
onderzoeken	Tweede Kamer	bedrijf	inzien	afmeting		herhalingsstof	verschillen	rechthoek	energie
ontdekken	uitgestrekt	begroting	kas	afwezig		hoe ... des te ...	verticaal	regelmatig	ervangen door
ontslagen	uitkering	belasting	kassabon	afwijking		hoeveelheid	vervolgens	rekenmachine	vervolgens
ontstaan	uitzicht	belonen	kg. (kilogram)	afwisselend		hoogte	verwijderen	relatie	verwijderen
ontwikkeling	vallende ster	beloning	klant	als volgt		horde	vlak (het)	resultaat	explosie
ontwikkelingsland	van heinde en verre	benoeming (functie)	kopie	alvorens		horen bij	voorwerp	rubriek	formulier
oogst	vastlopen	beperken	korting	toestemmen		horizontaal	weghalen	schatten	functie
op de vlucht gaan / zijn	vaste lasten	beperkt	kwantitatief	trachten		ingewikkeld	weglaten	inhoud	functies
opgraven	veeteelt	besteden aan	kwartaal	uitbetalen		inhouden (betekenen)	werkboek	inhouden	gaskraan
opklaren (weer)	verbouwen	bestellen	lening	uitgave		in totaal	willekeurig	in totaal	gehalte
opstand	verbreken	bestemd zijn voor	levensduur	uitgeven		in vergelijking met	wijzigingen	in werkelijkheid	gekoeld
orkaan	verduistering	bestemming	lonen	uitlenen		in werkelijkheid	zijde	kieszen uit	gelijkmatig
overheersen	vergrijzing	betaling	loon	uitstellen		kiezen uit	serie	kolom	gemengd
overheid	verhelpen	betreffen	magazijn	uitvoeren		kolom	snijden (elkaar)	kolom	geur
overstroming	verhelpen	betrekkelijk	markt	uitwerken		komma	spiegelbeeld	komma	globaal
overtreden (regel)	verloopen	betrekkelijk hebben op	markt	van toepassing zijn		krom	splitsen	krom	gloeien
overvloed	verslaving	bezit	medewerker	variëren		kruisje	stand	kruisje	gloeilamp
periode	verspreiden	bezitting	model	verbruik		kwart	star	kwart	graden
planeet	versterken	bezorgen	nadelig	verdelen over		m (meter)	stel	m (meter)	handhaven
platteland	vertegenwoordigen	bieden (bod uitbrengen)	omrekenen	verhogen		m ² (vierkante meter)	stippellijn	m ² (vierkante meter)	hefboom
polder	vervoeren	bij voorbaat	omschrijving	verhoging		maat	stipt	maat	het mis hebben
politiek	vervolgen	binnenlands	omwisselen	verkoop		manieren aan	stond	maat	herhaaldelijk
product	vervuilen	bon	onderling	verkoop		maximaal	summier	manieren aan	hitte
profiteren	voed	bondig	ontmoeting	verlies		meerkeuzevraag	symbool	manieren aan	hoes
provincie	vluchteling	breedte	onkosten	vermelden		met behulp van	systematisch	manieren aan	hoofdzakelijk
punt (plaats)	volk	ca. (ca.)	ontvangen	vermenigvuldigen met		(m.b.v.)	tabel	manieren aan	hoogteverschil
ramp	volle maan	cm (centimeter)	ontvangst	verplichten		met de klok mee	tegen de klok in	manieren aan	hulpmiddel
realistisch	voorzieningen	combinatie	ontwikkelen	verplichting		meten	tegengesteld	manieren aan	indeling
rechtbank	vorst / vorstin	combineren	opbrengst	verschijnsel		methode	tegenovergesteld	manieren aan	ingrediënt
rechten en plichten	vrijheid	compensatie	opleiding	verslijten		middelpunt	tegenhouden	manieren aan	inleiding
rechtvaardig	vruchtbaar	conclusie	opslagpercentage	vervoermiddel		midden	tegenvallen	manieren aan	inschakelen
recreatie	vuikaan	conclusie trekken	optelling	verwaarlozen		mm (millimeter)	teken	manieren aan	installeren
reeks	welzijn	conclusie trekken	optelstreep	verwerven		minimaal	teken	manieren aan	intens
regeling	werelddeel	conclusie trekken	organisatie	verzekeren		misverstand	teken	manieren aan	in verbinding staan
regering	wet	conclusie trekken	overeenkomst	verzekeren (zich)		naar aanleiding van	teken	manieren aan	(met)
revolutie	wijk	conclusie trekken	ervaring	verzekerings		naar aanleiding van	teken	manieren aan	isolatie
		conclusie trekken		verzenden		(n.a.v.)	toetsen	manieren aan	kaarsvet
		conclusie trekken					toetsen	manieren aan	kaarsvlam

kamertemperatuur	merendeel	piek	straal	vloeistof
kern	met andere woorden	pols	stromen	vocht
kleurloos	(m.a.w.)	polsen	stroom	vochtigheid
km (kilometer)	microscopisch	plas	tl-buis	voeren naar
knal	minuscule	pomp	toename	volume
koelte	monteren	poos	toepassing	vonk
kompas	naburig	proef	toestand	vorst
koker	nagenoeg	reactie	toestel	waarde
koper	nihil	roeren	toon	waterdamp
koppelen	niveau	ruik	trilling	waterdruppel
korrel	noordpool	ruimtelijk	uitademen	waterleiding
krimpen	obstakel	samentrekken (zich)	uit elkaar houden	watje
kringloop	omgeving	schaal	uitrekken	weerbericht
laboratorium	omhulsel	schakelaar	uitschakelen	weerskaatsen
leiding	onderdrukken	schakelen	uitvinden	wegstromen
lek	onderdopen	schok	uitvinding	werking
lekken	ondervinden	signaal	uitzenden	wijzer
levenloos	onderzoek	smelten	uitzetten	wrijven
leveren	ondoorzichtig	snoer	vanzelfsprekend	zichtbaar
lichaamstemperatuur	ontploffing	spanning	vat	zinken
loep	oorspronkelijk	spier	veer	zonlicht
loodrecht	opgebouwd zijn uit	spierkracht	veld	zonne-energie
lus	oppervlak	spoelen	verbranding	zonnestraal
luchtballon	oppervlakte	staaf	verdunnen	zonnewarmte
maatbeker	opstijgen	staal	verhitten	zuidpool
magneet	op temperatuur	stabiel	verhouding	zuigen
manieren	opvatting	stijgen	verlichten	zuiver
massa	opzuigen	stofje	vermengen	zweven
mechanisch	parallel	stollen	versnellen	
mengen	perfectie	stoom	vertragen	
mengsel	persen	storing	vloeibaar	